

25. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Стр. 2384.

26. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 16. – Стр. 34.

27. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 16. – Стр. 7.

В. П. Хаджирадєва

АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В БЕССАРАБІЇ В 1940 – 1941 рр.

Після “визвольного походу” Червоної Армії в Бессарабії була встановлена радянська влада та розпочаті докорінні соціально-економічні перетворення. Статтю присвячено аналізу аграрної політики СРСР у Бессарабії в 1940 – 1941 рр. Слід зазначити, що окреслена тема не знайшла належного висвітлення ні в радянській, ні в румунській історіографії. Дослідники вивчали її лише в контексті Бессарабії цього періоду [1; 3 – 5].

Аграрна політика в цьому регіоні залишається важливим фактором його соціально-економічного розвитку. Тому порушена проблема є досить актуальною.

Радянізація Бессарабії характеризується своїми особливостями. По-перше, відбулося включення цих земель до тоталітарної держави, яка мала великий досвід боротьби з “класовими ворогами” та могутній силовий апарат для її здійснення. По-друге, разом із румунськими окупантами з краю виїхала значна частина тих, хто вороже ставився до радянської влади. За радянсько-німецькими договорами 1939 р. із Бессарабії і Буковини було евакуйовано німецьких колоністів – вірну опору буржуазно-поміщицького режиму. Лише з Сарати до Німеччини виїхала 651 сім'я [5]. У Бессарабії не було підстав для розв'язання класових протиріч. У краї мали місце лише окремі випадки непокорі радянській владі з боку заможного селянства, так званих куркулів, яких обклали непомерними податками. Проте радянські правлячі кола вдалися до вже випробуваних шляхів класової боротьби, відкинули реальну можливість консолідації всіх соціальних верств населення.

На території Бессарабії паралельно ліквідували безробіття, проводили аграрну реформу, інші економічні та соціальні перетворення. 15 серпня 1940 р. вийшли Укази Президії Верховної Ради СРСР про відновлення на території Бессарабії чинності радянських законів “Про націоналізацію землі” (декрет “Про землю” від 8.11.1917 р.), “Про націоналізацію банків, промислових і торгівельних підприємств, залізничного, водного транспорту й засобів зв'язку Бессарабії та Північної Буковини” [8].

На основі націоналізації розпочалася соціалістична розбудова всіх галузей промисловості та транспорту. 21 серпня 1940 р. ЦК ВКП(б) та Раднарком СРСР прийняли постанову “Про заходи щодо Бессарабії та Північної Буковини” [6], у якій були визначені основні завдання подальшого розвитку харчової, легкої промисловості, транспорту та сільського господарства.

Важливою сферою радянських соціально-економічних перетворень на визволених землях були аграрні. У сільській місцевості Бессарабії проживало близько 85 % населення краю. До приходу Червоної Армії у Бессарабію 342 500 господарств Правобережжя Молдавії й 67000 селянських господарств Ізмаїльщини були безземельними чи

малоземельними. За радянською статистикою, під час приєднання Подунайського краю до УРСР 13,1% селянських господарств були безземельними, 42,5% мали наділи до 5 гектарів, 33,4% — від 5 до 15 гектарів. О. Лазарев стверджує, що дані про кількість безземельних селян були завищені втричі [4, 690]. До них зарахували 10 тис. сімей сільськогосподарських робітників, які прийшли сюди на заробітки з центральних та північних районів Бессарабії. Аграрна політика румунського уряду не сприяла розвитку сільського господарства краю. Середня врожайність зернових у 1936 – 1940 рр. становила лише 6 ц з га. Це ж стосувалось і виноградарства, і скотарства. Вкрай відсталою була технічна база сільського господарства. Обстеживши у 1937 р. села Бессарабії, румунський учений Штирбу відзначав, що за умов збереження такого стану справ Бессарабія може перетворитися в Сахару [5, 155]. Тож у Бессарабії аграрні реформи були потрібні й нова влада не забарилася з їх проведенням.

Радянська влада при проведенні аграрних перетворень у тодішній Ізмаїльській області визначила такі соціальні категорії селян: бідняки – наділ до 5 гектарів, середняки – наділ від 5 до 15 гектарів, куркулі – наділ понад 15 гектарів. За офіційною статистикою, розкуркуленню підлягало 11 % господарств [5, 156].

Від радянської влади найбідніше селянство отримало десятки тисяч голів продуктивної худоби та тисячі голів тяглової худоби, внаслідок чого в Бессарабії практично не стало селянських господарств без корови та коней [4, 155].

Аграрні перетворення в Бессарабії проводилися в 2 етапи. Перший тривав від “визвольного походу” до серпня 1940 року. У цей час було ліквідовано приватну власність на землю, перерозподілені поміщицькі, церковні землі між безземельним та малоземельним селянством. На другому етапі аграрних перетворень (серпень 1940 – червень 1941 рр.) проходив перерозподіл землі в середині селянського сектора за рахунок „куркульських” господарств. Максимальна норма землі на один селянський двір в Акерманському та Ізмаїльському повітах мала становити до 20 гектарів. Надлишки передавалися у фонд наділення землею безземельного та малоземельного селянства.

Дотепер невідомо, скільки землі було в цьому фонді. В. І. Демидюк називає цифру 65 тис. гектарів, А. І. Мезенцев – 75 тис. гектарів, П. Г. Смішко – 94 тис. гектарів, С. К. Мельник – 105 тис. гектарів, А. Д. Бачинський – 192 тис. гектарів [7, 47]. Між селянами до початку німецько-радянської війни розподілили лише 105 тис. гектарів землі. У жовтні 1940 року кожне колишнє безземельне господарство одержало в середньому 3,1 гектара землі, малоземельне – 4,2 гектара [9]. Прошарок безземельних селян зникав, але прожити з таких наділів селянська сім'я не могла. Це було майже вдвічі менше прожиткового мінімуму. Безумовно, тут було більше політики, ніж господарської діяльності: дай більше землі, не підуть у колгоспи.

Особливістю аграрних перетворень на Півдні Бессарабії у 1940 р. полягала в тому, що після від'їзду 12 000 сімей німецьких колоністів у розпорядженні держави опинилося ще майже 246000 га землі, з яких малоземельні селянські господарства отримали майже 80000 гектарів [2].

Переселенці із Західної та Східної Галичини, Сумщини та Поділля отримали 72 500 гектарів землі, що залишилися від німецьких колоністів. Було створено 10 радгоспів (52 629 га), МТС (640 га), для спеціального призначення – Надіїн полігон (20 000 га), навчально-дослідницькі господарства (5810 га) [7].

Під час аграрних перетворень 1940 р. селяни Бессарабії отримали значну кількість реманенту, транспорту, різні будови побутового та господарського призначення, що колись належали поміщикам, монастирям, церкві й куркулям, німецьким колоністам.

У листопаді – грудні 1940 р. у Правобережній Молдавії було організовано перші колгоспи та радгоспи. Створюючи їх, ураховували досвід Лівобережжя. В червні 1941 р. на Правобережжі республіки було вже 120 колгоспів, які об'єднали понад 17 000 селянських подвір'їв та 57 радгоспів [2]. Більшість селян об'єдналася в колгоспи напередодні весняного посіву 1941 р. Весна та осінь того року були сприятливими для першого колгоспного врожаю, що стимулювало подальшу колективізацію. Навесні 1941 р. у Правобережній Молдавії відбувалася механізація праці в колгоспах та радгоспах: працювали 1836 тракторів (за часів панування тут румунів – 213), 202 комбайни та інший важкий сільськогосподарський інвентар [2]. Подальший розвиток соціалістичного сектора Молдавії перервала румунська окупація.

Як і в Молдавії, у сільському господарстві Ізмаїльщини до кінця 1940 р. домінували дрібноселянські та капіталістичні (куркульський) господарства. Для зародження та розвитку соціалістичного укладу потрібна була не лише законодавча, але й матеріальна база, кадри. Допомогли соціалістичним перетворенням сільського господарства Подунав'я спеціалісти із Задністрівської України та інших республік Радянського Союзу. Першими створювалися рибоколгоспи та радгоспи. До червня 1941 року в краї діяло вже 12 радгоспів. Вони мали стати прикладом для організації колективних господарств. Соціально-політичними й технічними центрами колективізації були МТС. На весну 1941 року в області працювало 28 МТС, які мали 419 тракторів, 174 комбайни, необхідний причіпний інвентар [1, 47].

У Бессарабії, особливо Південній, радянська влада вдалася до політики привнесення колгоспного ладу в готовому вигляді з інших областей України. На землі німецьких колоністів було переселено 46 колгоспів із Сумської, Чернігівської, Вінницької, Кам'янець-Подільської, із посушливих районів Одеської областей. Виникненню колгоспів передували так звані супряги. Вони створювалися на добровільних засадах шляхом об'єднання тягла та інвентаря на час сільськогосподарських робіт. Для Подунав'я, де близько 40 % сільських господарств були безтягловими, це мало неабияке значення. На осінь 1940 р. в області утворили 14 тис. супряг, які об'єднували 47 тис. бідняків і середняків [5].

Незважаючи на ідеологічні, політичні, технічно-організаційні, матеріально-технічні, пропагандистські заходи радянської влади, основна маса селянства Ізмаїльщини в колгоспи не поспішала. Перша обласна конференція КП(б)У (8 лютого 1941 р.) зазначала, що в цілому по області на початок лютого було подано лише 15440 заяв про вступ до колгоспу. Ця цифра

збігалася з чисельністю безземельних господарств. У колгосп пішло переважно безземельне селянство, якому нічого було втрачати.

Лютий 1941 р. став початком утворення колгоспів у Подунав'ї. Перший колгосп був утворений у селі Троповка Татарбунарського району. У червні цього ж року в області діяло 216 колгоспів, які мали у своєму розпорядженні 215 тис. гектарів землі й об'єднували 27943 селянські двори [5, 155–156]. Держава надавала колгоспам значну допомогу в організації господарства та зміцненні їхньої матеріальної бази. Було додатково виділено 28360 гектарів орної землі, передано 9760 голів великої рогатої худоби, 26970 овець, 1260 свиней, 89675 штук птиці, 58200 пудів насіння зернових і технічних культур. На розширення та зміцнення колгоспного виробництва виділили 3,3 млн. карбованців [2].

У червні 1941 р. у колгоспах працювало 148 агрономів. Молодших агрономів готував сільськогосподарський технікум в селі Російська-Іванівка. У Саратській сільськогосподарській школі вчилися зоотехніки, помічники ветеринарних лікарів, агротехніки. У Шабо було організовано обласну станцію виноградарства. У лютому 1941 р. в області працювало 115 гуртків агронавчання. У селі Теплиця в січні 1941 р. розпочала роботу школа механізації сільського господарства, організувалися курси трактористів при МТС [3, 410–411].

У середині 1941 р. у МТС працювало більше тисячі механізаторів. В область зі східних районів України на початку 1941 р. прибуло 150 бригадирів тракторних бригад, 100 трактористів [2]. Трактори для Подунав'я постачали Ленінградський, Сталінградський, Харківський тракторні заводи, комбайни — запорізький завод “Комунар”, інші сільськогосподарські машини — одеський завод “Жовтневої революції”. У 1940 р. до ладу став Саратський завод сільськогосподарських машин, створений на базі ліквідованого раніше заводу та майстерень. Він випускав жатки, сіялки, вилки, виноградні преси. Таким чином, у другій половині 1940 р. було здійснено важливий крок у забезпеченні сільського господарства спеціалістами, створенні його матеріально-технічної бази. Для колгоспів та одноосібних господарств було введено обов'язкові поставки зерна державі.

Згідно з постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 28 квітня 1941 р., колгоспи, які обслуговували МТС, змушені були поставляти державі з кожного гектара ріллі від 80 до 100 кг зерна. Колгоспи, що не обслуговували МТС, – на 15 % більше [4, 150]. Поставки зерна державі з одноосібних господарств залежали від кількості оброблюваної землі. Господарства, які мали до 2 гектарів ріллі, мусили здати державі 90-100 кг із гектара, а господарства, які мали від 15 до 20 гектарів ріллі, – 350-370 кг із гектара [4]. Від поставок звільнялися робітники і службовці на селі, робітники залізниць, господарства непрацездатних та червоноармійців при наявності дітей до 7 років, інваліди війни і праці I і II груп, пенсіонери за умови відсутності в їхніх сім'ях працездатних. За невиконання поставок хліба державі передбачалися штрафи через суд з обов'язковим стягненням вартості зерна, а при наявності “зговору” та протидії – кримінальна відповідальність [5, 158].

На основі відновлення промислового та сільськогосподарського виробництва здійснювалися заходи, спрямовані на поліпшення матеріального добробуту трудящих. У 1940 р. в області практично не було безробітних, чисельність яких у кінці румунського окупаційного режиму становила понад 15,5 тис. чоловік. Зрозуміло, що ні швидке відновлення народного господарства, ні перехід підприємств на працю в дві чи три зміни не могли забезпечити роботою усіх безробітних. Тому довелося стати на шлях переміщення робочої сили в райони, де її бракувало. Багато бессарабців виїхало на роботу на підприємства "Уралвугілля", на шахти Підмосковного та Донецького басейнів. Лише з Акермана та Ізмаїла на ці підприємства було направлено понад 2,6 тис. осіб [5, 158].

На початку 1941 р. порівняно з часом приєднання Бессарабії до СРСР заробітна плата робітників і службовців зросла в декілька разів [4, 675]. Запроваджувалося державне соціальне страхування робітників і службовців, створювалися фонди суспільного споживання, безплатною стала освіта, охорона здоров'я, низькою була плата за житло та комунальні послуги. Поліпшувалося матеріальне становище бідного селянства. Було введено єдиний сільгосподаток. У 1940 р. селяни платили лише 50% його розміру [4, 666]. Від сплати сільгосподатку звільнялися бідняцькі господарства, прибуток яких не перевищував 1000 крб. на рік. Для колгоспників цей податок був на 25 % меншим. Поступово налагоджувалося житлово-побутове та комунальне обслуговування населення. Створювалася мережа державної та кооперативної торгівлі. У 1941 р. у роздрібній торгівлі працювало 798 магазинів, 146 підприємств громадського харчування [4, 680].

Підприємства області випускали близько 100 найменувань товарів першої необхідності, проте повністю задовольнити попит вони не могли. Основна маса товарів завозилася з інших міст України та інших республік. Зрозуміло, що за цей час не вдалося подолати труднощів, пов'язаних із житлово-побутовим та комунальним обслуговуванням населення та із забезпеченням його промисловими товарами [5, 158].

Таким чином, попри всі недоліки радянської тоталітарної системи за короткий передвоєний час у Бессарабії здійснено серйозні кроки в розбудові господарства, культури та інших галузей соціальної сфери. Суттєвішими були зміни на селі. Однак аграрна політика відзначалася суперечливістю: у листопаді 1940 р. було завершено наділення селян землею, а восени 1941 р. терміново почалася колективізація. На щастя, цей процес у краї практично не зазнав кривавих ексцесів, але принцип добровільності вступу селян у колгоспи досить часто порушувався.

1. Бачинский А. Д. В семье советской. – Одесса, 1968.

2. Ізмаїльський фонд Державного архіву Одеської області. Ф. 18. – Оп. 1. – Стр. 80.

3. История МССР. – Т. 2. – Кишинев, 1975.

4. Лазарев А. М. Молдавская советская государственность и "бессарабский вопрос". – Кишинев: Карта молдовеняскэ. – 990 с.

5. Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне.

6. Постанова ЦК ВКП(б) та Раднаркома СРСР від 21 серпня 1940 р. "Про заходи щодо Бессарабії та Північної Буковини" // Известия 22.8.1940.

7. Постанова № 2199-938. СНК СРСР та ЦК ВКП (б) від 31.10.1940 р. // Известия 1.11.1940.

8. Придунайская правда. 18.VIII.1940 г.

9. Указ Президиума Верховного Совета СССР. 7. XII. 1940 // КПСС в решениях съездов, конференций, пленумов ЦК.

О.Г. Перехрест

СТАН ТА ВІДРОДЖЕННЯ ТВАРИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ПІСЛЯ ВИЗВОЛЕННЯ ВІД НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1944 РОКУ)

Незважаючи на те, що питання про становище та відбудовчі процеси у післяокупаційний період у сільському господарстві Хмельниччини вже одержало певне висвітлення у вітчизняній історичній літературі [1], його подальше дослідження залишається одним із важливих завдань у справі написання правдивої та об'єктивної історії подільського села воєнного періоду. У публікації автор ставить за мету відтворити стан справ у тваринницькій галузі сільського господарства області у післяокупаційний період, висвітлити як позитивні, так і негативні явища у процесі її відбудови за умов воєнного часу.

Напередодні війни ресурси тваринницької галузі сільського господарства Хмельниччини (тодішньої Кам'янець – Подільської) області були значними. Про їх обсяги свідчать наступні показники. На 1 січня 1941 року в усіх категоріях господарств області поголів'я великої рогатої худоби нараховувало 516,0 тис. голів. Корів - 302,6 тис. голів, свиней - 445,2 тис. голів, овець і кіз - 175,4 тис. голів [2, 210-214], коней - 290,0 тис. голів [3, 292]. Із вказаної кількості поголів'я громадське стадо колгоспів складало 179 373 голів великої рогатої худоби, 191 558 голів свиней, 131 307 голів овець [4, 13-15]. В останньому передвоєнному 1940 році в усіх категоріях господарств області було вироблено м'яса і сала всіх видів (в забійній вазі) 56,6 тис. тонн, у тому числі свинини - 23,6 тис. тонн, молока - 345,1 тис. тонн, вовни - 278 тонн, яєць - 156,8 млн. штук [2, 218-222].

За період від початку війни до визволення області від загарбників у результаті загибелі худоби під час бойових дій та її евакуації у східні райони, забою при неможливості евакуації та для потреб фронтів частин воюючих сторін, реквізицій та пограбувань окупантами, дій партизанів, епізоотії та інших причин майже повністю було знищено колгоспне та радгоспне тваринництво, значно скоротилося поголів'я худоби та птиці у господарствах селян. Станом на 1 травня 1944 року у громадському стаді в області нараховувалося всього 4 920 голів великої рогатої худоби, 3 658 голів свиней, 21 256 голів овець, що становило відповідно 2,6 %, 1,9 %, 16,2 % від кількості поголів'я на початок 1941 року [4, 13-15].

Особливо великих збитків тваринництву області завдали окупанти. У колгоспах вони забили або вивезли до Німеччини 176 238 голів великої рогатої худоби, 235 472 голови свиней, 158 455 голів овець і кіз, 198 720 коней, 686 648 штук різної птиці, 101 551 бджолосім'ю, знищили та зруйнували 7 115 тваринницьких будівель. У населення загарбники відбрали 71 794 голови великої рогатої худоби, 28 666 свиней, 7460 овець і кіз, 2347 коней, 771 319 штук різної